

Tuce Đenita
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet

UDK 159.922.8
Originalni naučni rad
Primljen: 29. 05. 2013.

Fako Indira
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet

RAZLIKE U PERCEPCIJI RODITELJSKOG PONAŠANJA S OBZIROM NA SPOL RODITELJA I SPOL ADOLESCENTA

Apstrakt

Cilj rada je prikaz istraživanja koje je imalo za cilj ispitati kako adolescenti procjenjuju ponašanje svojih roditelja, odnosno percipiraju li razlike u roditeljskom ponašanju majki i očeva. Takođe, u sklopu ovog istraživanja nastojali smo ispitati postoje li razlike u percepciji roditeljskog ponašanja majki i očeva s obzirom na spol adolescenta. Procjena roditeljskog ponašanja majki i očeva od strane adolescenata vršena je na tri dimenzije: prihvatanje, psihološka kontrola i bihevioralna kontrola. Istraživanje je provedeno na uzorku od 425 ispitanika (200 djevojaka i 225 mladića). Prosječna dob ispitanika je $M = 18$ ($SD = .72$). Podaci su prikupljeni metodom grupnog rada, a u istraživanju su primijenjeni sljedeći psihološki mjerni instrumenti: Upitnik o sociodemografskim karakteristikama i Upitnik za mjerenje roditeljskog ponašanja. Rezultati dobiveni ovim istraživanjem naglašavaju dominantniju ulogu majke, ali i različit doživljaj roditeljskog ponašanja majki i očeva od strane djevojaka i mladića.

Ključne riječi: Percepcija roditeljskog ponašanja, emocionalnost, psihološka kontrola, bihevioralna kontrola

Uvod

Kada je riječ o psihosocijalnom razvoju djece i adolescenata, čini se da niti jedan faktor razvoja ne pobuđuje toliko pažnje među istraživačima, koliko uloga roditelja, odnosno roditeljskih odgojnih postupaka. To nije iznenađujuće s obzirom na činjenicu da je porodica prva socijalna grupa kojoj dijete pripada nakon rođenja i u kojoj razvija svoje lične potencijale i interpersonalne odnose. Porodica je značajan faktor razvoja i zbog svog dugoročnog uticaja na dijete, te i stoga što je porodica gotovo jedini faktor socijalizacije u ranom periodu dječijeg života kojeg većina autora smatra najznačajnijim za cjelokupni razvoj ličnosti (Lacković-Grgin, 2006).

Od sredine dvadesetog vijeka do danas, u području psihologije roditeljstva provedena su brojna istraživanja s ciljem da se utvrde stabilne karakteristike rodi-

telja i njihovih odgojnih postupaka na temelju kojih se mogu predvidjeti relativno stabilne karakteristike i obrasci prilagodbe kod djece. Jedno od temeljnih pitanja u tom području, bilo je pitanje broja dimenzija koje leže u osnovi velikog broja specifičnih roditeljskih ponašanja i postupaka (Tokić i sar., 2008). Danas preovladava stajalište prema kojem se roditeljsko ponašanje može opisati sa dvije bipolarne dimenzije: *emocionalnošću* (koja se još naziva i prihvaćanje, toplina, podrška, ljubav, responzivnost ili njegovanje) i *kontrolom* (Darling i Steinberg, 1993; Maccoby i Martin, 1983; Peterson i Rollins, 1987; prema Kuterovac-Jagodić i Keresteš, 1997). Dimenzija emocionalnosti odnosi se na emocije koje roditelj doživljava i pokazuje u interakciji s djetetom. To je bipolarna dimenzija, na čijem se jednom kraju nalazi emocionalna toplina, a na drugom emocionalna hladnoća (Keresteš, 2001b). Dimenzija kontrole odnosi se na promjenu ponašanja i unutrašnjih stanja djeteta. Na jednom kraju ove dimenzije nalaze se postupci čvrste kontrole, a na drugom postupci slabe kontrole. Ipak, kada je u pitanju dimenzija kontrole, nužno je napraviti razliku između dvije vrste kontrole djeteta, a to su *psihološka kontrola*, koja se odnosi na kontrolu djetetovog unutrašnjeg, psihološkog svijeta, te *biheviorna kontrola*, koja predstavlja stepen u kojem roditelj postavlja pravila i granice dječijim aktivnostima (Keresteš, 2001b). Istraživanja roditeljstva iz različitih istraživačkih perspektiva pokazuju relativno visok stepen slaganja oko povezanosti emocionalne dimenzije roditeljstva, to jest, podrške, topline, responzivnosti i prihvaćanja, s pozitivnom prilagodbom u djetinjstvu i adolescenciji (Maccoby i Martin, 1983; prema Maccoby, 2000). Uloga roditeljske kontrole, kao druge najprisutnije dimenzije u konceptualizaciji roditeljstva kod prilagodbe djece i adolescenata, međutim, nešto je složenija i čini se da zavisi od vrste kontrole (Barber, 1996). Tako, dok se biheviorna kontrola uglavnom povezuje s mnogim pozitivnim ishodima, rigidna ili psihološka kontrola smatra se nepovoljnom za zdravu prilagodbu djeteta (Laible i Carlo, 2004).

Sve do početka 90-ih godina u psihologiji se pod roditeljstvom podrazumijevalo „majčinstvo“, odnosno, roditeljstvo se izjednačavalo s doživljajem, brigom, postupcima i odgojem majke (Martin i Colbert, 1997; Stevenson-Hinde, 1998; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Tek se tokom posljednje dvije decenije, zasebno od pojma majčinstva proučava pojam „očinstvo“ (NICHD, 2002). Počeci tog zanimanja rezultat su povećanja broja porodica samohranih majki, pa se ističe mogućući „odgojni deficit“ zbog odsutnosti oca. Takođe, zbog sve većeg broja porodica u kojima je i majka zaposlena, uključivanje oca u odgoj i brigu za dijete postaju sve važnije pitanje preživljavanja porodice. U skladu s tim, danas se pred očeve postavlja sve snažniji zahtjev za što obuhvatnijim preuzimanjem brige za dijete (NICHD, 2002).

Istraživanja majčinog i očevog uključenja i bavljenja djecom pokazuju da se ta dva oblika roditeljstva razlikuju prema količini uključenosti, vrsti dominantnih aktivnosti, prema vrsti i načinu odnosa prema djetetu i specifičnim i različitim učincima i posljedicama koje imaju za dijete (Stenberg i Silk, 2002). Majčinska je praksa jednoličnija, slična za sve majke, i uglavnom uključuje aktivnosti potrebne za održavanje i tjelesni razvoj djeteta. Očevi se međusobno više razlikuju prema pristupu i

uključenosti u odgoj, ali ono što bi se moglo smatrati zajedničkim u očinskoj praksi jest njihova uloga mentora i partnera u igri, a najveći doprinos očinske prakse jest poticanje djetetove nezavisnosti i samostalnog uključivanja u svijet izvan porodice (Grossman i sar., 2002; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Kada su u pitanju razlike u aktivnosti i ponašanju majke i oca u brizi, njezi i ostalim postupcima s djetetom, prva uočljiva razlika znatno je veća uključenost majke nego oca i potvrđena je u većini kultura. No, u novije vrijeme ti se odnosi mijenjaju, te se povećava očeva uključenost pod uticajem različitih i promjenljivih životnih uslova, kao što su majčina i očeva zaposlenost/nezaposlenost, dostupnost različitih društvenih oblika podrške, a djelimično i zbog proširenja ravnopravnih stavova o rodnoj raspodjeli zaduženja u porodici. Ipak, i novija istraživanja pokazuju još uvijek znatno veću uključenost majke u brigu za djecu i to bez obzira na njeno obrazovanje i zaposlenost izvan kuće (Wood i Repetti, 2004; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Posebno važan doprinos majčinog ponašanja u djetetovu odgoju ogleda se u njenom uticaju na sposobnost emocionalne regulacije. Odgovaranje majke na potrebe djeteta, majčina vedrina i emocionalna dostupnost razvit će sposobnost djeteta da vlada emocijama, da se umiruje i utješi kada je ljuto ili tužno, a ta se osobina, čini se, razvija u prvih nekoliko mjeseci života. Privrženost s majkom olakšava djetetu da uspostavi adekvatne društvene odnose izvan porodice, što znatno olakšava početak i prilagodbu školi, a time djelimično i školsku uspješnost (Bernard i Solchany, 2002). Rezultati istraživanja Vulić-Prtorić i saradnika (2008) pokazuju kako je majčino emocionalno prihvaćanje nužno za pozitivan emocionalni razvoj djeteta, dok se odbacivanje dovodi u vezu s nizom poremećaja, poput povlačenja i agresije. Doživljaj majke kao tople i brižne štiti dijete od delinkvencije i u adolescentskoj dobi (Mak, 1994; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Zbog toga, u bavljenju majke s djetetom nije samo važna vrsta aktivnosti, nego takođe način bavljenja i odnos majke prema djetetu. Općenito se pokazalo da su interakcije između djeteta i majke češće, više okrenute usmjeravanju, naredbama i prepiranju, ali i ispunjene bliskoću (Laible i Carlo, 2004).

Baš kao i majčino, i očevo bavljenje djetetom pozitivno djeluje na djetetov razvoj. Djeca koja imaju zainteresovanog i angažovanog oca pokazuju manje problema u ponašanju, manje su izložena raznim oblicima rizičnog ponašanja, manje izostaju i napuštaju školu i imaju veće obrazovne ambicije (Fluori, 2005). No, mnogi podaci govore i o specifičnom dobitku kojim očevi doprinose razvoju djeteta, za razliku od majke. Očev „opušteniji“ pristup i manja briga za pojedinosti svakodnevnice može potaknuti djetetova školska postignuća i kreativnost, a očeva igra s djetetom, poticanje djeteta i razgovaranje o njegovim problemima znatno poboljšava djetetovu psihološku prilagodbu, te socio – emocionalni i intelektualni razvoj (Brayfield, 1995; prema Fluori, 2005). Za očinsku praksu naročito je korisno otkriće tzv. odgođenog učinka očeve uključenosti. Naime, pokazalo se da očevo bavljenje djetetom tokom njegovih prvih 30 mjeseci života znatno utiče na djetetovu inteligenciju u kasnijem djetinjstvu (Yogman i sar., 1996; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) i dje-

tetovu privrženost u adolescenciji (Grossman i sar., 2002; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Kada je u pitanju percepcija odnosa između roditelja i djeteta, Barnes i Olson (1985; prema Maccoby, 2000) ističu da postoji tendencija da su roditelji nešto optimističniji u odnosu na dijete kada procjenjuju različite aspekte njihova međusobnog odnosa. Spomenuti fenomen Fitzharris i Werner-Wilson (2004; prema Tokić, 2008) nazivaju *Rašomonski efekat*, prema filmu *Rašomon* koji ukazuje da je interpretacija događaja subjektivno iskustvo. Zbog toga je u istraživanjima bilo kojeg aspekta odnosa roditelj – dijete od izuzetne važnosti prikupiti podatke od oba člana dijade, kako bi se dobio sveobuhvatniji uvid. Ipak, kada to nije moguće, Schludermann i Schludermann (1970; prema McElhaney i sar., 2008) sugerišu da je značajnije ispitati djetetovu percepciju interakcije s roditeljima, budući da dječija percepcija ponašanja njegovih roditelja može biti relevantnija za njegovu prilagodbu, nego aktuelno roditeljsko ponašanje. Naime, percepcija i doživljaj pojedinca ne samo da predstavljaju njegovu svijest i spoznaju, nego su i osnova za njegovu akciju i djelovanje. Pojedinaac reaguje na neki događaj u skladu sa vlastitom percepcijom i interpretacijom tog događaja. Pri tome, čovjekova percepcija svijeta nije odraz onoga kakav taj svijet jeste, nego ovisi o načinu na koji taj svijet opaža i interpretira svaki pojedinac (Fulgosi, 1987).

S obzirom na važnost percepcije kao subjektivne interpretacije odnosa roditelj – dijete, ovim se istraživanjem željelo utvrditi kako adolescenti procjenjuju ponašanje svojih roditelja. Naime, u društvu u kojem živimo i iz kojeg potiču ispitanici ovog istraživanja, majka je još uvijek osoba koja preuzima veću brigu o djeci. Pri tome, mnogi istraživački nalazi ukazuju da su majke općenito sklonije većem ispoljavanju topline i podrške, ali ujedno i većem psihološkom kontrolisanju djece, dok su očevi više usmjereni na kontrolu djetetova ponašanja (Keresteš, 2001a). Što se tiče roditeljskog ponašanja prema djeci različitog spola, neka istraživanja ukazuju i na interakciju spola roditelja i spola djeteta, međutim istraživači vrlo rijetko uspijevaju dokazati taj uticaj (Keresteš, 2001a). U skladu s tim, ovim istraživanjem smo nastojali ispitati da li adolescenti percipiraju razlike u ponašanju svojih majki i očeva, te postoji li razlika u percepciji roditeljskog ponašanja s obzirom na spol adolescenta.

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je ispitati kako adolescenti procjenjuju ponašanje svojih roditelja, odnosno, percipiraju li razlike u roditeljskom ponašanju majki i očeva na dimenzijama emocionalnosti, te psihološke i bihevioralne kontrole. Takođe, ispitati postoji li razlika u percepciji roditeljskog ponašanja majki i očeva na pomenutim dimenzijama s obzirom na spol adolescenta.

Metodologija

Uzorak

U istraživanju je učestvovalo 425 učenika III i IV razreda srednjih škola na području Kantona Sarajevo (225 mladića i 200 djevojaka). Prosječna dob ispitanika je $M=18$ ($SD=.72$). Starosni raspon kreće se od 16 do 20 godina, ali može se reći da je skupina s obzirom na godine ipak homogena jer je 98% ispitanika starosti između 17 i 19 godina.

Instrumenti

Upitnik o sociodemografskim karakteristikama – ciljno je konstruisan za potrebe ovog rada.

Upitnik za mjerenje roditeljskog ponašanja – za potrebe ovog rada korištena je prilagođena i skraćena hrvatska verzija upitnika CRPBI-57 autorice Gordane Keresteš (1999), koji predstavlja adaptiranu hrvatsku verziju upitnika *Children's Report of Parental Behavior Inventory - CRPBI* autora Schaefera (1965), a jedan je od najčešće korištenih upitnika za mjerenje roditeljskog ponašanja u svijetu. Upitnik uključuje 57 čestica raspoređenih u devet skala. Četiri skale čine *dimenziju emocionalnosti* koja se odnosi na prihvaćanje, usmjerenost na dijete i prihvaćanje individualizacije djeteta (pozitivan pol ovog faktora), te neprijateljska udaljenost (negativan pol ovog faktora). Tri skale ovog upitnika čine *dimenziju psihološke kontrole* i uključuju intruzivnost, hostilnu kontrolu i usađivanje anksioznosti. Dvije skale predstavljaju *dimenziju bihevioralne kontrole* i odnose se na slabu disciplinu i ekstremnu autonomiju. Ispitanik ispunjava dva identična oblika upitnika, jedan je za procjenu majčina, a jedan za procjenu očeva ponašanja prema njemu. Koeficijenti pouzdanosti dobiveni u ovom istraživanju za pojedine dimenzije su zadovoljavajući i kreću se u rasponu od .71 do .85, što je u skladu sa nalazima do kojih su došli i drugi autori (Keresteš, 2001a; Vulić-Prtorić i sar., 2008).

Postupak

U svrhu prikupljanja podataka koristila se metoda grupnog rada, a ispitivanje je obavljeno u vrijeme redovnog odvijanja nastave. Tokom prikupljanja podataka zadovoljeni su etički principi i standardi koji se odnose na psihološka istraživanja.

Rezultati

Kako bismo odgovorili na postavljeni cilj istraživanja, t-testom smo ispitali razlike među aritmetičkim sredinama. Ispitivanje razlika u percepciji roditeljskog ponašanja majki i očeva provedeno je zasebno za poduzorak djevojaka i poduzorak mladića a rezultati provedenih analiza prikazani su u Tabelama 1. i 2.

Tabela 1. Razlike u percepciji roditeljskog ponašanja majki i očeva kod djevojaka

RODITELJSKO PONAŠANJE	M	SD	t	df	p
Emocionalnost_majka	2.21	.23	3.79**	199	.00
Emocionalnost_otac	2.14	.26			
Psihološka kontrola_majka	1.32	.12	6.37**	199	.00
Psihološka kontrola_otac	1.28	.12			
Bihevioralna kontrola_majka	1.93	.37	1.11	199	.27
Bihevioralna kontrola_otac	1.97	.39			

*Napomena: ** $p < .01$*

Tabela 2. Razlike u percepciji roditeljskog ponašanja majki i očeva kod mladića

RODITELJSKO PONAŠANJE	M	SD	t	df	p
Emocionalnost_majka	2.16	.21	6.27**	224	.00
Emocionalnost_otac	2.07	.25			
Psihološka kontrola_majka	1.35	.13	2.55**	224	.01
Psihološka kontrola_otac	1.34	.13			
Bihevioralna kontrola_majka	2.04	.36	2.77**	224	.00
Bihevioralna kontrola_otac	1.96	.38			

*Napomena: ** $p < .01$*

Analizom razlika u percepciji roditeljskog ponašanja majki i očeva, vrijednosti t-testa su se pokazale značajne na dimenzijama emocionalnosti i psihološke kontrole i u skupini djevojaka ($t_{EM}=3.79$, $p < .01$; $t_{PK}=6.37$, $p < .01$) i u skupini mladića ($t_{EM}=6.27$, $p < .01$; $t_{PK}=2.55$, $p < .01$), a dobiveni rezultati ukazuju da i mladići i djevojke percipiraju veće prihvaćanje od strane majki, ali i veći stepen psihološke kontrole u odnosu na očeve. Kada je u pitanju percepcija roditeljskog ponašanja na dimenziji bihevioralna kontrola, nalazi za ove dvije skupine se razlikuju. Naime, dok djevojke ne percipiraju razliku u bihevioralnoj kontroli između majki i očeva, u skupini mladića ta razlika se pokazala statistički značajna ($t=2.77$, $p < .01$), a rezultati pokazuju da mladići percipiraju veću bihevioralnu kontrolu od strane majke, to jest, doživljavaju da majka više otac kontroliše njihovo ponašanje.

Osim ispitivanja razlika u percepciji roditeljskog ponašanja s obzirom na spol roditelja, u sklopu ovog rada nastojali smo ispitati i postoje li razlike u percepciji roditeljskog ponašanja s obzirom na spol adolescenta. Analiza je provedena na cjelokupnom uzorku adolescenata, a rezultati provedene analize prikazani su u Tabeli 3.

Tabela 3. Razlike u percepciji roditeljskog ponašanja majki i očeva između mladića i djevojaka

RODITELJSKO PONAŠANJE	Spol	M	SD	t	df	p
Emocionalnost_majka	M	2.16	.21	2.36*	423	.02
	Ž	2.21	.23			
Psihološka kontrola_majka	M	1.35	.13	2.48**	423	.01
	Ž	1.32	.12			
Bihevioralna kontrola_majka	M	2.04	.36	2.71**	423	.00
	Ž	1.93	.37			
Emocionalnost_otac	M	2.07	.25	2.91**	423	.00
	Ž	2.14	.26			
Psihološka kontrola_otac	M	1.34	.13	5.01**	423	.00
	Ž	1.28	.12			
Bihevioralna kontrola_otac	M	1.96	.38	.09	423	.92
	Ž	1.97	.39			

Napomena: * $p < .05$; ** $p < .01$

Dobiveni rezultati pokazuju da djevojke i mladići različito percipiraju ponašanje svojih roditelja, pri čemu se pokazalo da djevojke u odnosu na mladiće percipiraju veće prihvaćanje kako od strane majke ($t=2.36$, $p<.05$), tako i od strane oca ($t=2.91$, $p<.01$), dok mladići percipiraju veću psihološku kontrolu od strane oba roditelja ($t_M=2.48$, $p<.01$; $t_O=5.01$, $p<.01$). Kada je u pitanju kontrola djetetova ponašanja od strane majke, mladići u odnosu na djevojke percipiraju da ih majke više kontroliraju ($t=2.71$, $p<.01$), dok se razlika u percepciji kontrole djetetova ponašanja od strane oca nije pokazala statistički značajnom za ove dvije skupine.

Diskusija

Utvrđene razlike u percepciji roditeljskog ponašanja majki i očeva na dimenzijama emocionalnosti i psihološke kontrole u skladu su sa rezultatima drugih istraživanja iz ovog područja. Naime, rezultati brojnih istraživanja, provedenih na djeci širokog dobnog raspona, pokazuju kako tokom čitavog srednjeg i kasnog djetinjstva, te adolescencije majke pokazuju više razumijevanja i topline u interakciji s djecom (Armentrout i Burger, 1972; Burger i sar., 1975; Deković i Raboteg-Šarić, 1997; Kuterovac-Jagodić i Keresteš, 1997; Shek, 1995; Collins i Russell, 1991; prema Keresteš, 2001a), ali su općenito i sklonije psihološkoj kontroli djeteta u odnosu na očeve (Burger i sar., 1975; Litovsky i Dusek, 1985; Russell i Russell, 1987; prema Laible i sar., 2004; Keresteš, 1999; prema Keresteš, 2001b). Međutim, kada je u pitanju percepcija bihevioralne kontrole, rezultati istraživanja nisu tako konzistentni. Prema neki autori ukazuju da su ovom obliku kontrole djeteta skloniji očevi (npr. Collins i Russell, 1991; Shek, 1995; prema Laible i Carlo, 2004), postoje i nešto drugačiji nalazi. Tako je autorica Keresteš (2001a) u istraživanju na hrvatskim adolescentima, suprotno ovim nalazima, utvrdila da adolescenti percipiraju veću bihevioralnu kon-

trolu od strane majki nego od očeva. Slični nalazi dobiveni su i ovim istraživanjem, premda se razlika pokazala statistički značajnom samo u skupini mladića.

Socijalne promjene koje su se desile tokom posljednje dvije decenije, dovele su do velikih promjena u roditeljstvu (Youniss, 1992; prema Peterson, 2005). Zaposlenost žene promijenila je porodičnu dinamiku, te se odnos između muškarca i žene u porodici sve više izjednačava. Pa ipak, premda tradicionalna podjela uloga u porodici postaje manje izražena, te se govori o sve većem približavanju uloge majke i oca (Peterson i Rollins, 1987; prema Keresteš, 2001a), istraživački nalazi pokazuju da se u sadašnjem trenutku ponašanja majke i oca prema djeci još uvijek razlikuju, a uloga majke se i dalje navodi kao primarna. U skladu sa ovim teorijskim razmatranjima su i rezultati našeg istraživanja, koji ukazuju na to da se majka na svim dimenzijama roditeljskog ponašanja percipira kao primarni izvor brige i podrške, ali i kontrole, u poređenju sa ocem.

Jedno od mogućih objašnjenja veće uključenosti majki u odgoj djece u odnosu na očeve su različite uloge i očekivanja koja društvo nameće roditeljima različitog spola. Naime, kulturalni uticaji snažno doprinose načinima na koje roditelji brinu o svojoj djeci. Premda se posljednjih nekoliko decenija sve više ističe važnost uloge oca u odgoju djece, društvo u kojem živimo još uvijek vrši veći pritisak na žene, u njihovim ulogama majki, da se ponašaju u skladu sa rodnim zahtjevima kulture u kojoj žive i prve su koje bivaju okrivljene kada se djeca ne ponašaju u skladu sa društvenim normama (Walsh, 1993; prema Parke, 2002). U skladu s tim, ne iznenađuje podatak da su majke te koje, i u periodu adolescencije, preuzimaju veću brigu o djeci.

Postoje, međutim, i nešto drugačije interpretacije ovih razlika. Tako, Lamb (1996; prema Parke, 2002) navodi teoriju prema kojoj majke igraju ulogu „vratara“ u porodici, koji određuje koliko će se otac smjeti uključiti u odgajanje svoje djece. Moguće objašnjenje je da je vjerovanje majki u urođene spolne razlike glede sposobnosti za brigu o djeci negativno povezano sa očinskim uključenjem, odnosno da je očinsko angažovanje uslovljeno povjerenjem njihovih supruga u kompetenciju oca kao skrbnika. (Lamb, 1996; prema Parke, 2002). Ova teorija naglašava ambivalenciju koju majke imaju prema prepuštanju njihovog osjećaja kontrole nad domenom odgoja.

Ipak, budući da se u ovom istraživanju radi o percepciji roditeljskog ponašanja od strane njihove djece i da nedostaju procjene o roditeljskom ponašanju od strane samih roditelja, važno je osvijestiti mogućnost da dobiveni rezultati ne govore nužno o stvarnoj dominantnosti majke, već o doživljaju adolescenata da su majke te koje više brinu o njima u odnosu na očeve.

Za razliku od rezultata istraživanja o uticaju spola roditelja na roditeljsko ponašanje, koji su prilično jednoznačni, rezultati o uticaju spola djeteta su dosta nekonzistentni. Naime, dok u nekim istraživanjima nisu utvrđene razlike u ponašanju roditelja prema djeci različitog spola (Burger i sar., 1975; Litovsky i Dusek, 1985; Schluderman i Schluderman, 1983; Shek, 1995; prema Keresteš, 2001a; Kuterovac-Jagodić i Keresteš, 1997), u drugima jesu. Tako, Austin i Breager (1990;

prema Leaper, 2002), te Lamb i saradnici (1982; prema Leaper, 2002) nalaze da tokom uzrasta od dvije godine i ranog djetinjstva, majke više pričaju i osmjehuju se djevojčicama nego dječacima, a sličan obrazac ponašanja ustanovljen je i kod očeva. Cjelokupna slika ipak nije tako jednostavna. Naime, utvrđeno je da očevi u igri manje dopuštaju kćerima da se udaljavaju od njih, dok majke to čine za sinove (Parke, 1996; prema Parke 2002), što bi očito moglo biti posljedica toga da se očevi ponašaju više zaštitnički prema svojim kćerima, a majke obrnuto. Iako za kasnija razdoblja djetetova razvoja nedostaje empirijskih podataka, Litovsky i Dusek (1985; prema Leaper, 2002) su našli da djevojke percipiraju čvršću kontrolu od strane majki, a mladići od strane očeva. Rezultati drugih istraživanja, međutim, govore da su roditelji općenito više prihvaćajući prema djeci ženskog spola, a više kontrolišu djecu muškog spola (Russel i Russel, 1987; prema Keresteš, 2001a; Keresteš, 2001a), što potvrđuju i rezultati dobiveni ovim istraživanjem.

Veće ispoljavanje emocionalnosti prema djeci ženskog spola, mogli bismo objasniti različitim očekivanjima koja društvo, ali i roditelji imaju od dječaka i djevojčica (Martin i Colbert, 1997; prema Keresteš, 2001a). Naime, u društvu u kojem živimo, i iz kojeg potiču ispitanici našeg istraživanja, općeprihvaćeno je stajalište da su žene te koje su osjećajnije, nježnije i obazrivije prema drugima. Za razliku od toga, muškarci su ti za koje se smatra da trebaju biti što nezavisniji, samostalniji, dominantniji i oni koji treba da kontrolišu svoje emocije. Dakle, identitet žena je više vezan uz privrženost i odnose s drugima, dok je identitet muškarca više vezan uz separaciju i nezavisnost. Moguće je da upravo te razlike u roditeljskom očekivanju, potaknute ovim tradicionalnim, rodno uvjetovanim stereotipima, dovode do različitih ciljeva u odgoju, a to onda povlači za sobom i upotrebu različitih odgojnih postupaka i specifičnih roditeljskih ponašanja prema djeci različitog spola, odnosno, rezultira većim ispoljavanjem emocionalnosti prema kćerima u odnosu na sinove.

S druge strane, kada je u pitanju razvoj autonomije i nezavisnosti, premda bi se prema tradicionalnom stereotipu, moglo očekivati da se takvi obrasci ponašanja više podstiču kod sinova nego kod kćeri (Chodorow, 1978; Robinson i Biringen, 1995; prema Leaper, 2002), rezultati istraživanja ukazuju da roditelji više kontrolišu djecu muškog spola (Keresteš, 2001a).

Ovakve nalaze mogli bismo objasniti samom prirodom odnosa roditelj – adolescent. Naime, adolescencija je period nastajanja autonomije kada djeca obično redefinišu svoj odnos sa roditeljima (prema Sternberg i Silk, 2002). Kako se mijenja odnos adolescenta s roditeljima, uloga vršnjaka u psihosocijalnom razvoju postaje sve veća (Brown, 1990; Fine i sar., 1990; Steinberg i Silverberg, 1986; Berndt, 1989; prema Steinberg i Silk, 2005). Iako vršnjaci mogu uticati (i utiču) jedni na druge na brojne pozitivne načine (Mounts i Steinberg, 1995; Wentzel i Caldwell, 1997; prema Steinberg i Silk, 2005; prema Lebedina-Manzoni i sar., 2008), pojam vršnjačkog uticaja u adolescenciji se ipak češće vezuje uz problematična i nepoželjna ponašanja adolescenta. Uzmemo li u obzir ove nalaze, kao i činjenicu da se podložnost vršnjačkom uticaju i spremnost za upuštanje u različita rizična ponašanja češće dovodi u vezu sa razvojem mladića (Berndt, 1979; Berndt i Savin-Williams, 1993; Brown,

Clasen i Eicher, 1986; Steinberg i Silverberg, 1986; prema Lebedina-Manzoni i sar., 2008), čini se sasvim očekivano da roditelji i u periodu adolescencije postavljaju više restrikcija i više nadziru ponašanje sinova nego kćeri.

Ipak, kada se raspravlja o rezultatima istraživanja roditeljskog ponašanja prema djeci različitog spola, prilikom interpretacije nalaza treba biti oprezan. Budući da je većina istraživanja korelacijskog tipa, smjer uzročnosti nam nije poznat. Premda smo skloniji pretpostavci da su roditelji ti koji iniciraju različito tretiranje dječaka i djevojčica, činjenica je da djeca postavljaju pred roditelje različite vrste zahtjeva i izazova kojima oni moraju udovoljiti ili im se prilagoditi. Tako je moguće da su djevojke zapravo te koje traže više privrženosti u odnosu na mladiće, a mladići svojim ponašanjem dovode roditelje u situaciju da ih više kontrolišu.

Takođe, još jednom je važno napomenuti da se ovdje radi o percipiranom roditeljskom ponašanju, a percepcija, kao složeni psihološki fenomen, pod uticajem je mnogobrojnih faktora poput ličnih karakteristika, stavova, očekivanja, emocija, potreba i sl. Stoga je moguće da različite uloge koje društvo nameće muškarcima i ženama općenito, utiču ne samo na očekivanja i ponašanje roditelja, već i na očekivanja i ponašanje samih adolescenata, što se odražava i na percepciju roditeljskog ponašanja. U skladu s tim, moguće je da djevojke, upravo zbog toga što očekuju više emocionalnosti i bliskosti u odnosu s drugima, percipiraju svoje roditelje kao više prihvaćajuće u odnosu na mladiće, a mladići, upravo zbog toga što očekuju više slobode i nezavisnosti, doživljavaju da ih roditelji više kontrolišu u odnosu na djevojke. Naravno, ovdje se radi samo o pretpostavkama, a za konkretnije zaključke svakako su potrebna nova istraživanja.

Zaključci

Veliki se dio istraživanja roditeljske uključenosti usmjerio na razlike u aktivnosti i ponašanju majke i oca u brizi, njezi i ostalim postupcima s djetetom. Prva uočljiva razlika znatno je veća uključenost majke nego oca i potvrđena je u većini kultura. No, u novije se vrijeme ti odnosi mijenjaju, te se znatno smanjuje majčina, a povećava očeva uključenost pod utjecajem različitih i promjenljivih životnih uslova, a donekle i zbog proširenja ravnopravnih stavova o rodnoj raspodjeli zaduženja u porodici. Ipak, i novija istraživanja pokazuju još uvijek znatno veću uključenost majke u brigu za djecu i to bez obzira na njeno obrazovanje i zaposlenost izvan kuće (Wood i Repetti, 2004; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Teza o dominantnijoj ulozi majke u odnosu na oca, potvrđena je i ovim istraživanjem, budući da se pokazalo da adolescenti oba spola percipiraju majku kao roditelja koji im iskazuje više emocionalnosti i topline, ali koji ih ujedno i više kontrolišu u odnosu na oca.

Kada su u pitanju razlike u percepciji roditeljskog ponašanja s obzirom na spol adolescenta, istraživanjem je utvrđeno da djevojke i mladići različito doživljavaju ponašanje svojih roditelja. Pri tome se pokazalo da djevojke u odnosu na mladiće

percipiraju veće prihvaćanje kako od strane majke, tako i od strane oca, dok mladići u odnosu na djevojke percipiraju veću psihološku kontrolu od strane oba roditelja, te veću bihevioralnu kontrolu od strane majke. Rezultati dobiveni ovim istraživanjem, čini se, podržavaju tradicionalni, rodno uvjetovani stereotip da se emocionalnost više ohrabruje kod djevojaka u odnosu na mladiće, ali i da roditelji više kontrolišu mladiće nego djevojke.

Ipak, važno je napomenuti da se ovdje radi o percepciji roditeljskog ponašanja i da su podaci prikupljeni samo od strane adolescenata. Premda Schludermann i Schludermann (1970; prema McElhaney i sar., 2008) sugerišu da dječija percepcija ponašanja njegovih roditelja može biti relevantnija za njegovu prilagodbu, nego aktuelno roditeljsko ponašanje, što je bila i ideja vodilja u ovom istraživanju, za sveobuhvatniji uvid ipak je važno prikupiti podatke iz više izvora, uključujući roditelje, djecu, učitelje, vršnjake i sl., i još važnije, iz direktnih opservacija interakcija roditelj-dijete.

Svakako, u interakciji roditelj – dijete iznimno važnu ulogu igraju i potrebe adolescenta. Potrebe pojedinca da zadovolje, prema Rodžersu, temeljne ljudske potrebe kao što je potreba za prihvaćanjem, ljubavlju, poštovanjem i pozitivnom pažnjom, mogu značajno uticati na način na koji će adolescent interpretirati osobine i ponašanje svojih roditelja (Efendić-Spahić, 2009). U skladu s tim, u budućim bi istraživanjima svakako bilo korisno ispitati i kakvu ulogu u percepciji interakcija sa roditeljima imaju potrebe adolescenta, ali i neke druge varijable poput ličnih karakteristika, stavova, očekivanja i sl.

Što se tiče percepcije roditeljskog ponašanja majki i očeva, osim razlika u percepciji roditeljskih odgojnih postupaka s obzirom na spol adolescenta, bilo bi interesantno ispitati i razlike s obzirom na redosljed rođenja djeteta, budući da se ordinalna pozicija djeteta u porodici navodi kao jedna od značajnijih determinatni porodičnih interakcija. S obzirom da se ističe kako postoji razlika u socijalnom okruženju i iskustvima djece različitog redosljeda rođenja, naročito kada su u pitanju interakcije s majkom (Adler, 1950; Lacković-Grgin i Antica, 1985; 1994; prema Lacković-Grgin, 1994), ove bi pretpostavke bilo korisno detaljnije ispitati. Uz to, uključivanje i nekih drugih strukturalnih karakteristika porodice u analizu, poput ukupnog broja djece u porodici i njihova spola, obrazovanja i zaposlenosti roditelja, kao i nekih ličnih karakteristika roditelja, moglo bi dodatno rasvijetliti prirodu ovih relacija.

Osim spola, karakteristika djeteta za koju se pretpostavlja da utiče na roditeljsko ponašanje je i dob djeteta. U skladu s tim, u budućim bi istraživanjima bilo značajno uključiti i ovu varijablu. Tim prije, što su rezultati postojećih istraživanja, učinaka dobi djeteta na roditeljsko ponašanje uglavnom proturječni, naročito kada su u pitanju dimenzije kontrole (Keresteš, 2001a).

Premda se odnos roditelj-dijete u periodu adolescencije mijenja, te uloga vršnjaka u psihosocijalnom razvoju postaje sve veća, roditelji i dalje ostaju važne figure u životu adolescenta (Kerr i sar., 2003). U tom smislu, razumijevanje odnosa roditelj-dijete u periodu adolescencije ima veliki praktični značaj.

Kada je u pitanju razdoblje adolescencije, najvažnija karakteristika adolescenata je potreba za uspostavljanjem vlastite nezavisnosti, u svrhu izgradnje stabilnog identiteta. Pri tome, kako ističu Čudina-Obradović i Obradović (2006), adolescenti često preuveličavaju i pretjeruju u traženju nezavisnosti, pogotovo kod svojih roditelja. Stoga je od velike važnosti pomoći roditeljima da shvate kako se ta potreba za nezavisnošću iskazuje i u koje vrijeme i kako je prepoznati kao ono što ona zaista jeste – normalan, zdrav adolescentski razvoj. U skladu s tim, posebno značajno mjesto za sprečavanje problema roditeljstva imaju različiti oblici obrazovanja roditelja.

Literatura

1. Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67, 3296–3319.
2. Bernard, K. E., Solchany, J. E. (2002). Mothering. In: M.H. Bornstein (Ed.), *Handbook of Parenting (2nd Ed.)*, Vol 3: *Being and Becoming a Parent* (pp. 3–27). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
3. Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga
4. Efendić-Spahić, T. (2009). Osobine ličnosti roditelja kao determinanta percepcije kvaliteta porodičnih interakcija od strane njihove djece adolescenata. (Neobjavljena doktorska disertacija). Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu
5. Fluori, E. (2005). *Fathering and Child Outcomes*. John Wiley & Sons, Ltd.
6. Fulgosi, I. (1987). *Psihologija ličnosti - teorije i istraživanja*. Zagreb: Školska knjiga
7. Keresteš, G. (2001a). Spol roditelja, te dob i spol djeteta kao odrednice roditeljskog ponašanja. *Savremena psihologija* 4 (1–2), 7–24.
8. Keresteš, G. (2001b). Roditeljsko ponašanje i obiteljska klima u obiteljima samohranih majki. *Društvena istraživanja*, 4–5 (54–55), 903–925.
9. Kerr, M., Stattin, H., Biesecker, G., Ferrer-Wreder, L. (2003). Relationships with Parents and Peers in Adolescence. In: R.M. Lerner, M.A. Easterbrooks, J. Mistry (Vol. Eds.) & I.B. Weiner (Ed.), *Handbook of Psychology, Vol 6: Developmental Psychology* (pp. 395–423). John Wiley & Sons, Ltd.
10. Kuterovac-Jagodić, G., Keresteš, G. (1997). Perception of parental acceptance-rejection and some personality variables in young adults. *Društvena istraživanja*, 6, 477–491.
11. Lacković-Grgin, K. (2006). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
12. Laible, D. J., Carlo, G. (2004). The Differential Relations of Maternal and Paternal Support and Control to Adolescent Social Competence, Self-Worth and Sympathy. *Journal of Adolescent Research*, 19, 759–782.
13. Leaper, C. (2002). Parenting Girls and Boys. In: M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of Parenting (2nd Ed.)*, Vol 1: *Children and Parenting* (pp. 189–227). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
14. Lebedina-Manzoni, M., Lotar, M., Ricijaš, N. (2008). Podložnost vršnjačkom pritisku i samopoštovanje kod studenata. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44 (1), 77–92.

15. Maccoby, E. E. (2000). Parenting and It's Effect on Children: On Reading and Misreading Behavior Genetics. *Annual Review of Psychology*, 51, 1–27.
16. McElhaney, K. B., Porter, M. R., Thompson, L. W., Allen, J. P. (2008). Apples and Oranges: Divergent Meanings of Parent's and Adolescents' Perceptions of Parental Influence. *The Journal of Early Adolescence*, 28, 206–229.
17. NICHD Early Child Care Research Network (2002). Parenting and Family Influences When Children Are in Child Care: Result from the NICHD Study of Early Child Care. In: J.G. Borkowski, S.L. Ramey & M. Bristol-Power (Eds), *Parenting and The Child's World: Influences on Academic, Intellectual and Social-Emotional Development* (pp. 99–125). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
18. Parke, R. D. (2002). Fathers and Families. In: M.H. Bornstein (Ed.), *Handbook of Parenting (2nd Ed.)*, Vol 3: *Being and Becoming a Parent* (pp. 27–75). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
19. Peterson, G. W. (2005). Family Influences on Adolescent Development. In: T.P. Gullota & G.R. Adams (Eds.), *Handbook of Adolescent Behavioral Problems: Evidence-Based Approaches to Prevention and Treatment* (pp. 27–57). Springer Science & Business Media, Inc.
20. Stenberg, L., Silk, J. S. (2002). Parenting Adolescents. In: M.H. Bornstein (Ed.), *Handbook of Parenting (2nd Ed.)*, Vol 1: *Children and Parenting* (pp. 103–135). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
21. Vulić-Prtorić, A., Macuka, I., Sorić I., Burić, I. (2008). Samopoštovanje u ranoj adolescenciji: Važnost uloge roditeljskog ponašanja i školskog postignuća. *Društvena istraživanja*, 4–5, 887–906.
22. Tokić, A. (2008). Suvremene spoznaje u istraživanju povezanosti roditeljstva i adolescentske prilagodbe. *Društvena istraživanja*, 6 (98), 1133–1155.

Tuce Đenita, Fako Indira

THE DIFFERENCES IN THE PERCEPTION OF PARENTAL BEHAVIOR OF MOTHERS AND FATHERS WITH RESPECT TO GENDER OF PARENT AND ADOLESCENT

Abstract

The goal of this paper was to present the research aimed to explore how adolescents evaluate their parents' behavior and whether they perceive the differences in parental behavior of their mothers and fathers. The aim of conducted research was also to determine whether there are differences in the perception of parental behavior of mothers and fathers with respect to gender of adolescent. An assessment of parental behavior of mothers and fathers was performed in three basic dimensions: acceptance, psychological control and behavioral control. The research sample consisted of 425 participants (200 female and 225 male). The average age of participants was $M=18$ ($SD=.72$).

The data were collected using group work method and the following psychological instruments were applied: Socio-demographic Features Questionnaire and Children's Report of Parental Behavior Inventory. The results obtained in this study emphasized the dominant role of the mother, but also a different experience of parental behavior of mothers and fathers by girls and boys.

Key words: perception of parental behavior of mothers and fathers, acceptance, psychological control and behavioral control